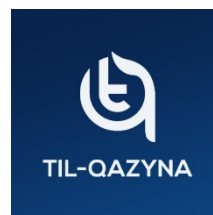

Қазақстан Республикасының
тәуелсіздігіне 30 жыл толуына арналған
**«ҰЛЫ ДАЛА ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ:
ТІЛ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗДІК»**

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік
онлайн конференцияның

МАТЕРИАЛДАРЫ

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне
30 жыл толуына арналған
«ҰЛЫ ДАЛА ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ:
ТІЛ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗДІК» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік
онлайн конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ

Жұбай О.

филология ғылымдарының докторы,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ профессор м.а.

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ДЫБЫС ТІРКЕСТЕРІ ЖӘНЕ КІРМЕ СӨЗДЕРДІ ИГЕРУДЕГІ ҰСТАНЫМДАР

Тілдегі дыбыстардың қатар келуінде, тіркесімінде – дистрибуциясында өзіндік заңдылық бар. Мәселен, орыс тілінде сөздің соңындағы ұяң дауыссыздар (**б, в, г, д**) айтылуда қатаңданып кетеді. Алайда орыс тілінде фонологиялық ұстаным басшылыққа алынатындықтан, бұл ерекшелік жазуда ескерілмейді. Сөз қатаң дыбысталып тұрса да, одан кейін дауыстыдан басталатын қосымшаларды жалғап тексеру арқылы (проверочное слово) ол жерде ұяң фонема тұрғанын анықтайды: *педагог* сөзінің дыбысталуы – *педагок* [*n'идагок*] болғанымен, жазылуы – *педагог* (*педагог+и*), *филолог* сөзінің дыбысталуы – *филолык* [*ф'илолак*] болғанымен, жазылуы – *филолог* (*филолог+и*), т.с.с. Бұл ерекшелік орыс тіліне тән болғанымен, қазақ тілінде сөздің соңында **б, в, г, ғ** сияқты ұяң дауыссыздар келе алмайтындықтан, кірме сөздерде де сол заңдылық сақталып, мұндай сөздердің соңы қатаң дыбысқа бітуі керек. Ондай сөздерге дауысты дыбыстан басталатын қосымша жалғау арқылы түбірде қандай дауыссыз бар екенін анықтау қазақ тілінің табиғатына сәйкес келмейді. Қазақ тілінде үндестік заңына сәйкес сөздің соңындағы қатаң дауыссыздар дауысты дыбыстан басталатын қосымшаның ықпалымен ұяңданады: *доп* – *добы*, *күрек* – *күрегі*, *аяқ* – *аяғы*, т.с.с. Яғни әр тілдің өзіндік ерекшелігі, заңдылығы бар. Бір тілге тән заңдылықты басқа тілге тели беруге болмайды. Әр тілдегі дыбыстар бейберекет орналаса бермейді, олардың келу реті, тәртібі болады. Әр тіл сөзді дыбыстық ерекшелігіне бейімдейді. Мәселен, грек тілінен енген *leon* сөзі орыс тілінде лев ретінде алынып, сөздің соңындағы **в** фонемасы **ф** қатаң дауыссызына айналып дыбысталса (*лев*, сол сияқты *зов*, *шов*, т.б.), беларус тілінде сөздің соңындағы **в** фонемасы **ў** үнді дыбысына айналған екен: *леў* [1, 25-б.]. Ал түркі тілдерінде сөздің соңы ұяң дауыссыздарға (**б, в, г, д**) бітпейді. Хақас, чуваш тілдерінде ұяң дауыссыздар сөздің басында да келмейді [2].

Сөз басындағы, сөз ішіндегі, сөздің соңындағы дыбыстардың орналасуында, дыбыстардың тіркесімінде өзіндік заңдылық бар. Ағылшын тілінде сөздің басында екі дауыссыз, үш дауыссыз келе береді: *stranger, spring, scratch, screen, street, strong, scream*, т.с.с. Орыс тілінде тіпті төрт дауыссыз да келе береді: *встреча, востранный, вздрогнуть, вздремнуть, встретитъ*, т.т. Ал түркі тілдерінде сөздің басында дауыссыздар қатар келе алмайды. А.Н. Кононов та өзбек тілінде екі дауыссыз анлаут позицияда келе алмайтыны туралы айтады [3, 47-с.]. Осыған байланысты ХХ ғасырдың басында жат тілден енген атауларды (терминдерді) қазақ тіліне бейімдеуде осы ерекшелік басшылыққа алынып, екі дауыссыздың арасына дәнекер **ы, і** дыбыстары түскен: *клуб* – *құлып*, *трест* – *тірес*, *драма* – *дырам*, *грамм* – *гырам*, т.т.

Ағылшын тілінде сөздің соңында бірнеше дауыссыз (5, 6 дауыссыз да) дыбыс қатар келе алады: *scratch, catch, watch, fetch, cough, French, parents, church*, т.т. Ал қазақ тілінде сөздің соңында келетін дауыссыздар бір тұлғада (үнді-қатаң) ғана келе алады: *қарт, женит, кент, жалт-жұлт, сарт, қант, керт, ұрт, мұрт, төрт, құрт*, т.с.с. Дауыссыздар сөз соңында басқаша тіркесе алмайды. Қазақ тіліне араб, парсы тілдерінен енген сөздердің құрамында екі дауыссыз қатар келсе, соңғы дыбысы түсіп қалған: *дост* – *дос* (*достым*); немесе арасына дәнекер **ы, і** дыбыстары қосылған: *халқ* – *халық*, *гилм* – *гылым*, *галм* – *галым*, *асм* – *есім*, т.б. Яғни әр тілдегі дыбыстардың тіркесімінде өзіндік заңдылық болады. Соған сәйкес әр тілдегі дыбыстардың дистрибуциясында жүйе, норма болады. Қазақ тіліне ертеректе араб, парсы, орыс тілінен енген сөздер қазақ тілінің дыбыстық ерекшеліктеріне бейімделген: *самовар* – *самауыр* (*самаурын*), *кровать* – *кереует*, *русский* – *орыс*, *англичанин* – *ағылшын*, *Москва* – *Мәскеу*, *пуховый* – *бөкебай*, т.с.с.

ХХ ғасыр басында Ахмет Байтұрсынұлы бастаған алаш зиялылары шеттен енген сөздерді қабылдауда үш ұстаным басшылыққа алған: а) жат атаулардың мағынасын түсіндіргендей

қазақ сөзі алынған; оған қолайлы қазақ сөзі болмаса, түркі сөзі алынған; түркі сөзі де тура келмесе, шет сөзді қазақ тілінің заңына үйлестіріп алған [4]. Н.Төрекұлов, М.Қайыпназарұлы сияқты қайраткерлердің «Жат сөздерді өзге жұрт тілдерінде айтылуынша, ешбір бұзбастан, айнытпастан алу керек. Кәзір Қырым, Әзербайжан сықылды өзге ұлт республікелері де солай алып жүр. Біз неге сүйтпейміз?» деген ұстанымдарына [5] Ә.Бөкейхан, Х.Досмұхамедұлы, А.Байтұрсынұлы, М.Дулатов, Қ.Кемеңгерұлы сынды ғалымдар үзілді-кесілді қарсы шығады. Х.Досмұхамедұлы: «Жат сөздерді қолданғанда, тілімізге ылайықтап алу керек. Жат сөздерді өзгертпей, бұлжытпай алатын жер дүниеде тіл жоқ деп айтса да болады... Жат сөздерді өзгертпестен алып, бастапқы жат қалыбымен тілге сіңіреміз дегендік – шатаस्कандық. Бұл жолда жүрген адамдар тілімізге орасан зиян келтіреді», – десе [6], А.Байтұрсынұлы «Сәбитке жауап» деген мақаласында: «Жат сөздерді басқалар, мәселен, орыстар өз тілінің заңына үйлестіріп алғанда, солай алуға біздің де қақымыз бар», – дейді [7].

1924 жылы Орынборда өткен Қазақ білімпаздарының тұңғыш сійезінде Елдес Омаров баяндама жасап, шеттен еніп жатқан терминдер (жат сөздер) қазақтың өз сөзіндей тілімізге сіңіп кетуі үшін қазақ тілінің өзіндік заңдылықтарына сәйкестендірілуі керектігін ескертіп, 9 заңдылықты көрсетеді:

1. Қазақ тілінде үндестік заңы бар. Қазақ тілінде үндестік заңына келмейтін сөздер де жоқ емес. Соны айтып үндестік заңына қарсы болып жүрген азаматтарымыз да бар. Үндестік заңына келмейтін сөздердің бәрі – де қазақтың өз сөзі емес, қазақ тіліне кіріп кеткен жат сөздер. Үндестік заңына келмейтін қазақша сөз түрі жалғыз-ақ «нікі» («дікі», «тікі»)-мен жалғанып айтылатын сөздер. Қазақ тілінде үндестік заңы бар екеніне осы «нікі»-ден басқа қарсы дәлел жоқ. Дұрысында, ешбір тілде де тастай қатқан тұрлаулы заң болмайды: бір заңның күшімен екінші заңға бағынбай кететін сөз түрлері болмай қалмайды. Ондай заңға келмейтін бірен-саран сөз түрлерінен ол заңды жоққа шығару я ол заң жоғалуға бет алған деп жору қата. Қазақ тілінде үндестік заңы бар екені рас болса: қазақ тіліне кіргізген жат сөздердің бәрін де сол заңға келтіріп алу керек, сөздің ішіндегі дыбыстарының бәрін де бірыңғай жіңішкертіп я бәрін де жуандатып алу керек.

2. Қазақ тілінде жұмсақ «ә» сөздің бас буынынан басқа буындарда болмайды, әсіресе сөздің соңғы буындарында жұмсақ «ә» болмайды. Бұл: үндестік заңының салдарымен болған, қазақ тілінің айрықша бір қасиеті. Қазақ тілінде «Мәриә», «Кәмйілә» сықылды соңғы буындарында жұмсақ «ә» келетін сөздер де жоқ емес. Бірақ ол сөздер арабша оқыған молдалардың зорлап кіргізген сөздері, мұндай сөздің ерсі жері – бұларға жалғау қосып өзгерткенде бұлар қазақ тілінің сөз жүйесінше өзгере алмайды «Кәмйілә»-ның өзі жұмсақ болғанмен, мәселен, барыс жалғауы, қазақша сөз жүйесінше «Кәмиләге» болмайды, «Кәмйлаға» болады. Қазақ тілінің мұндай сөздің бас буынынан басқа жеріне жұмсақ «ә»-ні сыйдырмайтын қасиеті болған соң бас буыннан басқа буындарында жұмсақ «ә»-сі бар жат сөздерді қазақ тіліне кіргізгенде, «ә»-ні өзгертіп я «е», я жуан «а» қылып алу керек («адабийат» – «әдебийет»).

3. Қазақша сөздерде «о», «ұ» дыбыстары бас буындарда ғана болады. Басқа буындарында «о», «ұ» дыбысы бар, «бейнетқор», «қамқор» сықылды сөздер оның аяғында «қор» деген жат жұрнақ болғаннан ғана болып тұр. Тіліміздің ымырасынша «о», «ұ» дыбыстары бас буыннан басқа жерде тұра алмайтын болған соң: бас буыннан басқа буындарда «о», «ұ»-сы бар жат сөздерді қазақ тіліне кіргізгенде «о», «ұ»-ларды басқа бір дауысты дыбысқа айналдырып алу керек (*покр*ов – *боқырау*).

4. Қазақша сөздің аяғы «ғ», «г», «д» болып тынбайды, «қ», «к», «т» болады. Ондай сөздерге дауысты дыбыспен басталатын жұрнақ жалғаулар (жіктеулер) қосылып «қ», «к»-лер («т» емес) екі дауысты дыбыстың арасына түссе (олардың алдындағы дыбыстары да дауысты болса, «ғ», «г» болып өзгереді. «Ғ», «Г», «Д» дыбыстарымен тынған жат сөздерді қазақ тіліне кіргізгенде сөз аяғындағы «ғ», «г», «д»-ларын «қ», «к», «т» қылып алу керек. Бұл дыбыстардың алдындағы дыбыстары дауысты дыбыс болғанда, артынан жаңа дауысты дыбыс жалғанса: «қ», «к»-лер «ғ», «г» болып өзгертін болып, «т» өзгермей, сол күйінде қалатын болуы керек. Ондай сөздің аяғындағы «қ», «к»-лердің алдындағы дыбыс дауысты болмаса, ол сөздерге дауысты

дыбыспен басталатын жалғау, жұрнақтар жалғанғанда да «к», «к»-лер өзгермейтін болуы керек. Я болмаса сөз аяғындағы «ғ», «г», «д»-ларды мүлде жоғалтып жіберу керек (*Оренбург – Орынбор*).

5. Қазақ тілінің үздіксіздік заңы бар. Қазақша сөздің ішіндегі дауысты дыбыстан айырылып (онан кейінгі буынға) шыға алмайды («қарағай», «қар-ағай» болып үзіліп буындала алмайды); «*мас`ле*» сықылды үзіліп буындалатын сөздер қазақ тілінде болмайды. Және бір сөздің ішінде арасына дауыссыз я жарты дауысты дыбыс салмай, екі дауысты дыбыс қатарынан келмейді. Үздіксіздік заңына келмейтін жат сөздерді қазақ тіліне кіргізгенде, өзгертіп үздіксіз қылып алу керек (*мас`ле – мәселе, мү`мін – момын*).

6. Қазақша сөздің екпіні соңғы буынында болады. Сондықтан екпіні соңғы буыннан басқа буындарында болған жат сөздерді қазақшаландыруында тілін соңғы буынға келтіріп алу керек (*Самара – Самар, пуховый – бөкебай*).

7. Қазақша сөзде бір дыбыс қосарланып келмейді. Сондықтан дыбысы қосарланған жат сөздерді қазақ тіліне кіргізгенде қатарынан екі қама айтылатын дыбыстың біреуін я мүлде жоғалтып жіберу керек те я болмаса орнына басқа бір дыбыс кіргізіп алу керек (*Макка – Мекке, Алла – Алда*).

8. Қазақ тілінде өзінде жоқ дыбыстардан тізілген сөздер болмаса керек. Тілінде жат дыбыстары бар жат сөздерді пән сөз қылып алғанда оның жат дыбыстарын шығарып тастап, орнына қазақша дыбыс кіргізіп алу керек. Жат дыбыстардың әрқайсысына алдын ала қазақ дыбысын арнап көрсетуге болмайды; ретіне қарай, мәселен, ерсі «у», «п», «б» болып өзгеруі мүмкін; «х» дыбысы қазақша кейде «к», кейде «қ» болып өзгеріп, кейде мүлде жоғалып кетуі мүмкін.

9. Қазақ тіліне кірген жат сөздер түбір сөз есебінде алынып, қазақ тілінің заңдарынша өзгертін болуға тиіс. Жат сөздерді жат жұрнағымен алуға болмайды; жұрнағымен кірген сөз болса, оның сол жұрнақты түрін түбірге балап алу керек [8, 91-94-б.].

«Шет сөздердің імләсі жайында» атты мақаласында Телжан Шонанов та қазақ тіліндегі дыбыстар тіркесімін негізге ала отырып, шеттен енетін сөздерді тіліміздің заңдылықтарына сәйкес бейімдеу керек екенін айтады:

1. Жат сөздер халық айтуына жеңіл, құлағына жағымды, түсінігіне үйлесімді, қат тануына оңтайлы болуы үшін, жат тіл імләсін тіліміздің заңына үйлестіруіміз керек. Осы күні бір жат сөз әр түрлі құбылып жазылады. Мысалы: *кәмійсерійет, камійсерет, кәмөнес*, т.т. Мұнан қалың бұқараның қат тануына, шет сөздерді түсінуіне зиян көп, тіліміз заңына келмеген соң қалық тілі күрмеліп айта алмайды, сондықтан шет сөздер белгілі ережемен жазылсын.

2. Шет сөздер дұрыс жазылу үшін: аяғы қалай жазылуына, 2) түбірінің қазақ тіліне үйлеспейтін дыбыстарын қалай өзгертіп, қысқартуына жол көрсетілсін.

Шет сөзді жазуда заңға сүйенбегендіктен, орыстың «кооперация» деген сөзінің аяғын «се», «тсе», «са», «тса», «тсйе» қылып құбылтып жүрміз. Мұндай мысал көп. Шет сөздің тұқылындағы дыбыс заңына сүйенбегендіктен, орыстың «коммунист» деген сөзінің тұқылын «кәмен», «кәмөн», «камун», «көмен» қып құбылтып жүрміз. Жат сөз қазаққа қол байырғы болу үшін керек жерінде барлық дыбысын өзгертуіміз керек. Өйткені әр тілдің дыбыстарының айтылатын, шығатын жолдары бар. Сол жолмен жүрмеген дыбысты адам айта алмайды. Орысша сөйлеген қазақ он жыл оқыса да, орыс тілінің дыбысын дұрыс айта алмайтыны осыдан. Мәселен, қазақ тілінде төменгі ерінді тіске тіреп айтатын (**в, ф**) дыбыстары жоқ (см. проф. Богородицкий «Введение в тюрко-татарское языкознание». Часть 1. Стр. 23. Таблица классификации звуков).

3. Шет сөзді дыбыс негізіне сүйеніп (фонетический принцип) жана тілін меңзеу (морфологическая аналогия) заңымен қарастырып жазалық. Әр тілде бір дыбыс көршілеріне әсер етеді: қатайтады, жұмсартады. Мұны еліктіру (ассимиляция) заңы дейміз. Орыс тілінде тартыншақ еліктіру (регрессивная ассимиляция) болса, (*пробка – пропка, береги – збереги*) біздің тілімізде итіншек еліктіру (прогрессивная ассимиляция) бар (*ұрған – ұтқан, азға – асқа...*). Итіншек еліктіру бар тілімізде тартыншақ еліктіру заңымен шет сөз жазып шатасып

жүрміз (*әліпбе*, дұрысы – *әліппе*). Онан соң тілімізде еліктіруге қарсы іру заңы бар. Ол заң мынау: бір ыңғай айтуға қиын дыбыстар тіркес келсе, оңайлау үшін іріп, әр жолдан шығуға тырысады. Мысал: *атшы* басқа түрік тіліне қарағанда *атчы* болар еді. Итіншек еліктіру мен іріту дауыссыз дыбыста болса, дауыстарымызда үндестік (сингармонизм) заңы бар. Шет сөзді жазғанда бұл заңды қолданбасақ, қазақтың тілі келмейді. Қазаққа: *ат айланар* деп айтқыза алмайсың. Пішін меңзеуіміз мынау: шет сөз сын есім болса (*социалистический*) біз де соның *социал* деген түбіріне бір жалғау жапсырғымыз келеді. *Тас үй, қазақ малы* дегенде сын есімде жалғау бар ма, міне, шет сөзге қазақ тілінде жалғау беріле ме, жоқ па, берілсе қазақ тілі қандай жалғау береді, мұны ретке салу керек.

4. Шет сөзді дыбыс негізіне тіліміздің заңына сүйеніп жазу үшін тілімізге қалық арқылы кірген араб, парсы жана ескіден кірген орыс сөздері дерек болсын. Бұл күнгі газет-жорналдар қалықтың шет тілге тілі қалай келуімен санаспаған. Сондықтан бұлар өзгертіп алған сөздер імлә жасауға дерек бола алмайды. Тілдің неге келмеуі әр тілде әр түрлі дыбыс жолы (артикуляционная база) болуынан. Қалық өзінің дыбыс жолына үйлестіріп, тілін келтіріп шет сөз алады. Тілі келмейтін газеттегі шет сөзден халыққа зияннан басқа пайда жоқ: қат танып, тілін ұстартуға бөгет [9].

Алайда қазақ тілінің шынайы болмысын сақтауға тырысқан алаш зиялыларының тұжырымдарының тұжырымдары саясаттың ықпалымен, Орталық комитеттің тоқпағымен бұрмаланып, еуроцентризмге бой ұра бастайды. Қазақстанға латын графикасы күшпен таңылған соң бұрынғы ұстанымдардың бәрі қайта қаралып, өзгертіледі. «Еңбекші қазақ» газетінің 1929 жылғы 18 ақпанындағы санында Қазақстан Орталық жана әліпби комитетінің емле мәселесі туралы тіл білімпаздарына, оқушыларға, барлық жазушыларға ашық хаты жарияланады. Онда 1929 жылдың 20 наурызында Қазақстан оқу комиссиариаты шақыратын білімпаздар съезіне дейін емле мәселелері талқылануы керектігін ескерте келіп, жан-жақты емлеге енген өзгерістерге оқушылардың пікірлерін сұрайды. Осыған байланысты басылым беттерінде ұсыныстар жасаған көптеген мақала жарық көреді: А. Байтұрсынұлы «Емле туралы», І. Қайменұлы «Емлені түзету туралы», А. Мамытұлы «Емле, пән атаулары туралы», Ә. Марғұланұлы «Жазу мәселесі», Ж.Аймауытұлы «Әліпби емлесіне түсінік», «*uv, bv, iv, uv*», «Әдеби тіл мен емле», «Емле жайындағы пікірлер» (Ақдәулетұлы Әбділда, Мұқанұлы Сәбит, Есенғали Манабайұлдарының пікірлері), т.б. Жаңа түркі әліпбиінің орталық комитеті мен Халық ағарту комиссариатының ғылыми-әдістемелік кеңесінің шақыртуымен ұйымдастырылған конференция сол кездегі еліміздің астанасы – Қызылорда қаласында 1929 жылдың 2-4 маусым аралығында өтеді. Қазақ тіл білімінің теориялық негізін қалаған ғалым, сол кезде Қазақ педагогикалық институтының профессоры болған Ахмет Байтұрсынұлы конференцияға қатыспақ болып, Алматыдан арнайы келгенімен, пойыздан түскен бойда тұтқындалып, Мәскеудің Бутырка түрмесіне жіберіледі. Осыдан-ақ конференцияның мақсаты айқын байқалады. Конференцияға К.К.Юдахин, Н.Э.Шимдт, Е.Д.Поливанов, И.Тоқтыбаев, Т.Шонанов, Ә.Сыздықов, Ж.Тілепбергенов, Е.Омаров, Қ.Кемеңгерұлы, І.Қабылов, Қ.Жұбанов, О.Жандосов, Н.Э.Вундцетель, Ә.Байділдин, т.с.с. қатысқан. Жиынды басқару К.К.Юдахин, Ә.Байділдин, І.Қабыловтарға жүктеледі. Хатшылары ретінде Қ.Жұбанов, И.Тоқтыбаев, Н.Э.Вундцетель сайланады.

Конференцияда алғашқы сөз Халық ағарту комиссариатының ғылыми-әдістемелік кеңесінің ғылыми қызметкері – Телжан Шонанұлына беріледі. Баяндамашы қазақ жазуына фонетикалық ұстаным басшылыққа алынатынын, қажет болған жерінде морфологиялық ұстаным да басшылыққа алынатынын айтады. Зерттеуші қазақ тілінде сөз **б, г, ғ, д** дыбыстарына бітпейтінін ескерте келіп, қазақ сөздеріне қолданылатын емле (орфография) шет тілден енген сөздер үшін де сақталуы керектігін, жат сөздерге бөлек емле түзудің қажеті жоқтығын айтады. Бұл ретте ғалым А.Байтұрсынұлы, Е.Омаров, Қ.Кемеңгерұлы сынды алаш зиялыларының ұстанымдарын негізге алғаны байқалады. Алайда қайраткер сөзінің соңында солқылдақтық көрсетіп: «Затем, применяя нормы нашего языка к правописанию иностранных слов, безусловно, мы рекомендуем, чтобы не перегибать палку, чтобы без особой

необходимости не искажать начертание и произношение иностранных слов», – дейді [10]. Алайда қазақ тілінің шынайы болмысын сақтауға тырысқан Ғылыми-әдістемелік кеңесінің ғылыми қызметкері – Т.Шонановтың осы сөзін негізге алып, К.К.Юдахин шет елдіктердің аты-жөнін қазақ тілінде өзгертпестен, түпнұсқа күйінде жазу керектігін айтады. Конференцияға төрағалық етуге сайланғанмен, К.К.Юдахин Ленинградтан келгенін желеу ете отырып, өзіне жүктелген міндетке көңілі толмайтынын жеткізеді. Х.Досмұхамедұлы сынды алаш қайраткерлерінің ұстанымдарын сынға ала отырып, К.К.Юдахин тезистерге көп өзгеріс енгізеді. Қазақ тілінің заңдылықтарын түсінбегендіктен, зерттеушінің ұстаным-тұжырымы тілдегі жүйеге қайшы болды.

Конференция барысында айтылған ұсыныстар мен өзгеріс-толықтыруларды тезиске енгізу үшін 7 адамнан тұратын комиссия құрылады. Комиссияға Ә.Байділдин, К.К.Юдахин, Е.Омаров, Н.Э.Вундцетель, Қ.Жұбанов, И.Тоқтыбаев, Н.Э.Шимдт сайланады. Е.Омаров Ә.Байділдиннің орнына І.Қабыловты ұсынады. Алайда І.Қабылов бас тартуына байланысты комиссия бұрынғы құрамымен жұмысына кіріседі. Қ.Кемеңгерұлы комиссия құрамына сайланбайды. Қ.Жұбанов ол кезде Ленинградтағы ЛЖВИЯ ассистенті, конференцияда хатшылық қызмет атқарады. Комиссия құрамында қазақ тілінің білгірлері, мамандар болмауының салдарынан конференцияда қазақ тіліндегі норма өрескел бұзылады.

5. Конференцияда К.К.Юдахин бастаған бір топ қайраткер қазақ тілінің заңдылықтарын белшеден басып, өрескел бұзады. Қазақ тілінің заңдылықтары бұрмаланып, емле, терминология мәселелеріне байланысты қайта-қайта таласады. Оған Елдес Омарұлының мына сөздері дәйек бола алады: «Относительно 2-й части тезисов я возражаю против орфографии иностранных терминов целиком. Считаю, что эти тезисы не разработаны и не ясно обоснованы. Прежде всего эта часть отличается от предыдущей части своей необоснованностью. Тут не указываются ни моменты морфологии казъязыка, ни фонетические свойства его, на которых базируются эти тезисы, а затем предложения ее являются огульными, административного характера, например, пункты о звуках, которых нет в казакском языке, или следующие два пункта о звуке «а» с ударениями и без ударения в конце, тоже о географических названиях. Все пункты, которые имеются в этих тезисах, именно огульны, без всякого основания, ни с чем не связаны; ни с фонетическими законами, ни с морфологическим. ...Законы сочетания согласных то же самое не учтены. Например, тезисы не дают никаких указаний о том, как писать термины, имеющие в конце два согласных, без гласной по середине, как «метр» и «литр» и проч. Вот по всем этим соображениям я возражаю против тезисов вообще. Считаю эти тезисы не разработанными и предлагаю отказаться от них, потому что преподносить их, как научно разработанные, нельзя» [10].

Алайда қазақ тілінің шынайы болмысын сақтауға тырысқан Е.Омаров қазақ тілінің фонетикасы мен емле заңдылықтарының білгірі, 1924 жылы Қазақ білімпаздарының сійезінде емле, термин мәселелері туралы баяндама жасаған Елдес Омарұлы ой-тұжырымын қазақ тілінің заңдылықтарына сүйене отырып негіздегенмен, конференцияға қатысушылар көпшілік дауыспен шешіп отырған. Сондықтан Елдес Омарұлы мен Қошке Кемеңгерұлы қарсылық білдіріп, шығып кетуге мәжбүр болады. Конференцияның хаттамасында: «Товарищи Омаров и Кемеңгеров, не получив одобрения своему мнению в комиссии по некоторым вопросам, т. Омаров заявил, что в таком случае он не будет участвовать в комиссии и демонстративно ушел. Вместе с ним вышел и тов. Кемеңгеров», – деп келтірілген [10]. Комиссияның құрамында Қ.Кемеңгерұлы болмағандықтан, оның қарсылығы ескерілмейді. Қазақ тілінің заңдылықтары әбден бұрмаланған тұста Елдес Омарұлы ғана қарсы болып отырады. Ғалым бірнеше рет тезистердің толық оқылуын талап етеді: «Я просил бы сначала зачитать тезисы и потом предоставить слово «за» и «против» и потом приступить к поштатейному обсуждению»; «Я бы просил зачесть все тезисы целиком, а потом рассматривать по пунктам и после голосовать каждый пункт в отдельности, тогда можно было бы судить о неувязке или увязке с основными моментами языка» [10]. Алайда қаулысы алдын ала дайындалып қойған конференцияға

қатысушылар ғалымның бұл ұсынысына құлақ аспайды. Ғылыми-орфографиялық конференцияда жаңа қазақ орфографиясы қабылданады. Бұл ережеде сол кезге дейін қалыптанып қалған қазақ тілінің жүйесі бұзылып, әркім түрліше жазуға жол беріледі. 1935 жылы Мемлекеттік терминкомның бюллетенінде Құдайберген Жұбанов 1929 жылғы конференцияның қате тұжырымдар қабылдағанының кесірінен «коммунист» сөзінің өзі 16 түрлі жазылып жүргенін жазады.

Бүгінгі таңда тәуелсіздік алғанымызға 30 жылдан асты. Қазақ тілінің шынайы болмысын сақтап, тіл тазалығы үшін күрескен алаш арыстарының еңбектерін негізге ала отырып, қазақ тіліндегі дыбыстардың дистрибуциясын ескере отырып, шеттен енген терминдерді қазақ тілінің заңдылықтарына сәйкес бейімдейтін уақыт жетті. И.Сталиннің ұстанымдарынан бас тартып, тіліміздің жүйесін сақтап қалу қажет. Ол үшін Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Елдес Омарұлы, Қошқе Кеменгерұлы, т.с.с. алаш арыстары негіздеген ғылыми тұжырымдарды, ұстанымдарды басшылыққа алуымыз қажет. «Еңбекші қазақ» газетінің 1929 жылғы 27 наурыздағы санында жарық көрген «Емле туралы» атты мақаласында А.Байтұрсынұлы сөз басына ереже жасауға болмайтынын, ондай емле қолайлы, оңай емле болмайтынын ескерткен болатын [11]. Сондықтан шеттілдік термин сөздерді қазақ тіліне бейімдеген кезде А.Байтұрсынұлы бастаған зиялылардың еңбектерінің негізінде қазақ тіліндегі нормаларды нақтылап алып, сол принциптерге бағындыру қажет. XX ғасырдың басында сөздердің өн бойында сингармонизм заңдылықтары сақталып, *комиссариат – кемесерет, тема – теме, курсант – күрсент, губерния – гүбірне, конференция – кәнперенсе, лекция – лексіе* түрінде жазылған. Қазақ тіліне кірген жат сөздерді де мүмкіндігінше сол заңға келтіріп жазу керек, сөздің ішіндегі дыбыстарының бәрін бірыңғай жіңішке не жуан түрінде алу керек.

Қазақ тілінде дыбыстардың тіркесуінде заңдылық бар:

- Екі дауысты дыбыс қатар келмейді.

- Сөз басында екі дауыссыз қатар келмейді.

- Сөз соңында үнді мен қатаң дыбыстардың тіркесі ғана (*қарт, ант, салт, сарт, шарт, қаңқ, саңқ, кент, серт* және т.с.с.) келеді. Мұндай дыбыстық тіркестерді Қ.Кеменгерұлы «дауыссыз дифтонг» деп атаған [11]. Басқа дыбыс тіркесі (қатаң мен қатаң, үнді мен үнді, қатаң мен үнді, ұяң мен ұяң, т.с.с.) қазақ тіліне жат. Сондықтан шеттілден енген сөздердегі жат қолданыстарды қазақ тілінің заңдылығына бейімдеу керек. Яғни *съезд, подъезд, разъезд*, т.с.с. сөздердегі *д* әрпін түсіріп жазу керек. Қазіргі кезде *поезд* сөзі *пойыз* түрінде жазылып жүр (XX ғасырдың басында да солай жазылған). Сол сияқты **сс, лл, тт, пп, ст, кст, сть, зд, кк, вт, фт** дыбыстарына *біткен есім сөздердің соңғы әріптері түсіріліп жазылуы керек: турист емес, турис, фантаст емес, фантас, грамм емес, грам, т.с.с.* А.Байтұрсынұлы, Е.Омаров т.с.с. ғалымдардың еңбектерінде термин сөздердің тұлғасын қазақ тілінің заңдылықтарына сәйкес дұрыс жазуда қосымша жалғап тексеру әдісі қолданылған. Ол әдісті қазіргі кезде де пайдалануға болады. **сс, лл, тт, пп, ст, кст, сть, зд, кк, вт, фт** дыбыстарына *біткен есім сөздерге қосымша жалғанғанда да соңғы әріптері түсіп қалады: кросс – кросқа, кросы, класс – класқа, кластар, класы, металл – металды, металы, грамм – грамға, грамдық, грамы, киловатт – киловатта, грипп – грипті, съезд – съезге, съезі, ведомость – ведомосқа, фармацевт – фармацевке, шрифт – шрифпен; сондай-ақ трест – треске, тресі; турист – туриске, турисі; утопист – утопiske, утописі; фантаст – фантасқа, фантасы; фонетист – фонетиске, фонетисі; форпост – форпосқа, форпосы; футурист – футуриске, футурисі; чекист – чекиске, чекисі; экономист – экономиске, экономисі; юрист – юриске, юрисі, т.с.с.*

- Екі қатаң дауыссызға біткен (**ск, ст, кс, кт, пт, фт**) сөздердің соңына **ы, і** дәнекер дыбыстарын қосып жазу керек. Себебі ол сөздерге қосымша **ы, і** дәнекер дыбыстары (әріптері) арқылы жалғанады: *объект+і+ге, объект+і+сі, киоск+і+ге, киоск+і+сі, киоск+і+лер, Омск+і+ден, Омск+і+ге, лифт+і+мен, факт+і+сі, факт+і+лер, рецепт+і+нің, рецепт+ті+ге, манускрипт+і+ге, моллюскіге, пактіні, тактіні, трактіге, фактісі, перфектіні, интеллектіге, инстинктіні, рецептіге, эвкалиптінің, т.с.с.*

• Үнді және қатаң дауыссыздар тіркесіне (**нк, лк, мп, лт, лыт, нс, рс, рт, рш, нт, рм, фр**, т.б.) біткен сөздерге қосымша **ы, і** дәнекерінсіз, буын үндестігі бойынша жалғанады: *финанс+қа, финанс+ы, аванс+ы (авансысы емес), цемент+ке, цемент+ті, фермент+тік, цифр+ға, цифр+ы (цифрысы емес); хлороформ+ға, хлороформ+нан, хлороформ+ы, фунт+қа, фунт+ы, формант+тар, формант+ы, банк+ке, автопарк+тен, пульт+ке, т.с.с.* Себебі сөз соңындағы үнді мен қатаң дыбыстардың тіркесі қазақ тіліне жат емес.

• Қазақ тілінде сөз **б, г, ғ, д** дыбыстарына бітпейді. Сондықтан шеттен енген, осы дыбыстарға біткен сөздер қазақ тілінің заңдылығына бағындыру керек. Ол туралы Қазақ білімпаздарының I съезінде Елдес Омаров та айтқан болатын [8]. Қазақ тілінің жиілік сөздігіне сүйенер болсақ, шет тілден енген мұндай сөздер өте көп [12].

Соған сәйкес

- **аб** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*араб, архесиллаб, мазһаб, маситаб, штаб, хиджаб*);
- **об** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*гардероб, гидрофоб, микроб*);
- **уб** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*автоклуб, аэроклуб, бизнес-клуб, интернет-клуб, клуб, куб, мотоклуб, спорт-клуб, фитнесклуб*);

- **аг** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*аншлаг, архипелаг, бактериофаг, детритофаг, рейхстаг, рычаг*);

- **орг** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*комсорг*);

- **ург** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*драматург, жазушы-драматург, кардиохирург, кинодраматург, металлург, нейрохирург, хирург*);

- **фаг** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*ксилофаг, макрофаг, олигофаг, сапрофаг, саркофаг, энтомофаг*);

- **яг** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*варяг*);

- **ог** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*ағартушы-педагог, акушер-гинеколог, аналог, антрополог, археолог, астролог, бактериолог, барлаушы-геолог, биолог, бульдог, геолог, герцог, гидролог, гинеколог, гляциолог, косметолог, маркетинг, метеоролог, минеролог, мифолог, т.с.с.*);

- **ад** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*бал-маскарад, жад, жиһад, лимонад, мармелад, рафинад, шоколад, т.с.с.*);

- **айд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*слайд*);

- **ард** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*авангард, гепард, электркард*);

- **ед** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*швед*);

- **ейд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*рейд*);

- **ейддыбыс** тіркесіміне біткен сөздер (*нуклеопроteid, протеид, хромопротеид*);

- **фуд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*фаст-фуд*);

- **юд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*фотоэтиюд*);

- **ярд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*бильярд*);

- **ард** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*стюард*);

- **яд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*наряд*);

- **ряд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*авиаотряд, отряд, разряд, снаряд*);

- **ид** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*альдегид, антимонид, геноцид, гербицид, гибрид, диоксид, оксид, пластид, полигибрид, силицид, суицид, т.с.с.*);

- **од** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*анод, бутерброд, взвод, диод, йод, катод, метод, электрод, эпизод, т.с.с.*);

- **онд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздер (*астероид, гаплоид, дифтонгоид, коллоид, органоид, т.с.с.*);

- **орд** дыбыс тіркесіміне біткен сөздердегі (*аккорд, билборд, рекорд, сканворд, скейтборд, сноуборд*)

б, г, д дыбыстарының орнына **п, к, т** әріптерін жазу керек. Себебі бұл сөздер ұяң дауыссыздарға біткенмен, оларға қосымша ұяң дыбыстан бастап жалғана алмайды, қатаң

дыбыстан басталады: *арабқа, архесиллабты, мазһабта, масиһабпен, штабтан, хиджабты*, т.с.с. Сөз тұлғасын қосымша жалғау арқылы тексеру әдісі – А.Байтұрсынұлы бастаған ғалымдардың негізгі ұстанымдарының бірі.

Дауысты	Жарты дауысты		Ұяң	Қатаң
	Ымырасыз	Ымыралы		
а о ұ е ы	ң м н	р у й л	б д з ж ғ г	п т с ш қ к
л (лар, лы, лық)	д	л	д	т
д (дым, дың, ды; да, дағы)	д			
д (дан)	н	д	д	т
н (ның)	н			
н (ны, нікі)	д			
м (мын, мен)	м			
м (мыз, ма)	б	м	б	п

Бұл әдіс осы уақытқа дейін көп еленбегенмен, орфографиялық сөздіктерде, анықтағыштарда ұяң дыбыстарға біткен сөздерге жалғанатын қосымшалардың қатаң дыбыспен басталатыны туралы айтылған [13]. Күнделікті қолданысымызда да қатаң дыбыстан ғана бастаймыз. Соңғы ұяң дыбыстарды қазақ қатаң түрде ғана дыбыстай алады. Араб тілінен енген *кітап* сөзі **б** әрпіне біткен. Алайда қазақ тілінде ол сөздің соңында қатаң дыбыс (**п**) таңбаланып жүр. Одан қазақ тілінің заңдылығы бұзылып тұрған жоқ. Қажым Басымұлы еңбектерінде *араб* сөзі *арап* түрінде таңбаланған. Қазір *араб* түрінде жазылып жүр. Бұл – қазақ тілінің заңдылықтарына қайшы. Сол себепті тіліміздің заңдылықтарына сәйкес **б, г, д** дыбыстарына біткен сөздерде сөздің соңына **п, к, т** әріптерін жазу керек. Осыған байланысты **енд** (*бренд, дивиденд, стенд, тренд, фотостенд*), **онд** (*алюкобонд, генофонд, евробонд*), **унд** (*карборунд*) дыбыс тіркесімдеріне біткен сөздерді де **нт** түрінде жазу керек.

Шет тілден енген, **енг, инг, онг** дыбыс тіркесімдеріне біткен сөздердің соңындағы **нг** дыбысының орнына қазақ тіліндегі **ң** дыбысын таңбалауға болады: *автопаркинг, агрохолдинг, аутбридинг, аутсорсинг, банкинг, бизнес-рейтинг, бизнес-тренинг, боулинг, брифинг, викинг, демпинг, допинг, импритинг, инбридинг, инжиниринг, карлинг, картинг, кастинг, кикбоксинг, кинг, клиринг, консалтинг, контроллинг, лизинг, маркетинг, митинг, мониторинг, пейджинг, порцинг, рейтинг, роуминг, ринг, семинар-тренинг, серфинг, скрининг, смокинг, спарринг, стайлинг, стерлинг, тренинг, фандрайзинг, франчайзинг, холдинг, хостинг, лозунг, бумеранг, ранг, фланг, сленг, гонг, дифтонг, полидифтонг*, т.с.с. Себебі түпнұсқада **нг** дыбыс тіркесі емес, **ң** дыбысы. Ол транскрипциядан да анық көрінеді: *сленг – slæŋ, дифтонг – 'dɪf.θvŋ, паркинг – 'pa:kɪŋ, холдинг – 'hɔl.dɪŋ, банкинг – 'bæŋ.kɪŋ, рейтинг – 'rei.tɪŋ, тренинг – 'treɪnɪŋ, боулинг – 'bəʊ.lɪŋ, брифинг – 'brɪ:fɪŋ, маркетинг – 'mɑ:kɪtɪŋ, бумеранг – 'bu.məɾæŋ, викинг – 'vaɪkɪŋ, спарринг – 'spɑ:rɪŋ, фланг – flæŋk, ранг – ræŋ*, т.с.с. Қазақ тілінде де, ағылшын тілінде де **ң** дыбысы сөз басында келмейді. Орыс тілінде **ң** дыбысы болмағандықтан, ағылшын тіліндегі **п** дыбысы **нг** тіркесімен берілген. Бұл сөздерді делдал тілдегі өзгеріске түскен қалпында емес, түпнұсқадағы қалпына жақын етіп алуға болады.

• Қазақ тілінде үнді мен қатаң тіркескенмен, керісінше, қатаң мен үнді қатар келе алмайды. Сондықтан шеттен енген сөздердегі **тр**-ға біткен сөздерде **т** мен **р** арасына **ы, і** дыбыстарын кіргізу керек: *тыйатыр, метір, сыйпыр*, т.б.

• Шет тілден енген сөздердің бастапқы буындары езулік, соңғы буыны еріндік болып келген сөздерде (екпін түспесе) еріндікті бастапқы буындарға ауыстырып не мүлде жойып, езулікке айналдырып жазу керек: *автор – аптыр, директор – деректір, корректор – кәректір*, т.б.

• Шеттен енген сөздердің соңындағы **а** дыбысы түсіріліп жазылуы керек: *газета – гәзет, цифра – сыйпыр, гитара – гитар, фабрика – пәбірік, морфема – мәрфем, фонема – фәнем, минута – мійніт, секунда – секінт*, т.б.

Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезінде термин (пән сөзі) мәселесі турасында баяндама Е.Омаров: «Қазақ тіліне жат сөздерді кіргізгенде, оның жат дыбыстарын бұзбай кіргізуге болмайды; жат дыбысқа жалпы бұқараның тілі келмейді де ішінде жат дыбыс бар жат сөз жалпыға жат болып қала береді; сөйте келе қазақша әдебиет тілі бұқараның тілінен мүлде басқаланып, қат танитұн бұқара біздің жазған сөзімізге түсінбейтін болады. Ол болмай, ойда жоқ бір керемет себептер болып, бұқара оқығандардан қалыспай, жат сөздерді жат дыбыстармен бұлжытпай айта алатұн болып кетсе, қазақтың тілі бұзылады. Мұның қайсысы болғанда да жақсы болмайды», – деген еді [8]. Ғалымның көрегендікпен айтқан сөзінің ақиқатқа айналғанына куә боп отырмыз. Бүгінгі таңда шет сөздерді түпнұсқа қалпында (орыс тіліндегі қалпында) қабылдай салудың салдарынан қазақ тілінің жүйесі әбден бұзылды. Әлі күнге дейін 1920-30-жылдардағы Орталық партия комитетінің талабымен енген өзгерістерден арыла алмай келеміз. Ахмет Байтұрсынұлы бастаған ғалымдардың ақталғанына ширек ғасырдан астам уақыт өтсе де, ұстанымдарын әлі де толық басшылыққа алмай келеміз. Осыған байланысты ЮНЕСКО көлемінде аталып өткелі отырған ғалымның мерейтойын жалаң ұрандармен емес, нақты іспен атап өтуіміз қажет. Шет сөздерді қазақ тіліне бейімдеуде сөз басына ереже шығармай, Ахмет Байтұрсынұлы, Елдес Омарұлы, Қошқе Кеменгерұлы сынды ғалымдарымыз ғылыми тұрғыдан дәлелдеп, дәйектеп берген ұстанымдарды басшылыққа алуымыз керек.

Пайдаланылған еңбектер:

1. Аракин В.Д. Типология. Языков и проблема методического прогнозирования. – М.: Высшая школа, 1989. – 157 с.
2. Баскаков Н.А. Грамматика хакасского языка. – М., 1975. – С. 34; 37; 49.
3. Кононов А.Н. Грамматика современного узбекского литературного языка. – М.- Л., 1960.
4. Жолдыбаев М. Қазақ тілін байытамыз // Еңбекші қазақ. – 12.08.1926.
5. Қайыпназарұлы М. Қазақ тілін өркендетуге басшылық күшейтілсін // 1920-30 жылдардағы қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Қарағанды, 1994. -166-172 б.
6. Досмұхамедұлы Х. Тандамалы. – Алматы: Ана тілі, 1998. -148б.
7. Байтұрсынұлы А. Сәбитке жауап // Еңбекші қазақ. – 26.01.1928.
8. Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезі. – Орынбор, 1925. – 144 б.
9. Шонанов Т. Шет сөздердің імләсі жайында // Еңбекші қазақ. 25-26.03.1929.
10. Стенографический отчет научно-орфографической конференции, созванной 2-4 июля 1929г. Научно-методическим Советом НКП и ЦКНТА. – Алматы, 1930. – 58 с.
11. Байтұрсынұлы А. Емле туралы // Еңбекші қазақ. – 27.03.1929.
12. Жалпы білім берудегі қазақ тілінің жиілік сөздігі. – Алматы: Дәуір, 2016. – 1472 б.
13. Сыздық Р. Қазақ тілінің анықтағышы. – Астана, 2000. – 480 б.

МАЗМҰНЫ

1. ТӘУЕЛСІЗДІК, ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ, ҰЛТТЫҚ КОД, 1

<i>Сағындықұлы Б., Құнанбай А.</i> Тіл тарихының архетиптік құрылымын реконструкциялау бағыттары мен сөз төркінін ашудағы әдіс-тәсілдер -----	3
<i>Манкеева Ж.</i> Ұлы Дала құндылығының тілдік бейнесі -----	9
<i>Әбжанов Х.</i> Ұлттық тарих және ана тілі: ықпалдастығы мен коды -----	11
<i>Ісімақова А.</i> Түркология мен қазақ тілтану ғылымының реформаторы: қазіргі дискурс -----	16
<i>Смағұлова Г.</i> Тәуелсіз Қазақстан кеңістігіндегі мемлекеттік тіл-----	21
<i>Салқынбай А.</i> Ұлттық кодтағы таным мен тағылым-----	27
<i>Тымболова А.</i> Ұлы дала құндылықтарындағы тіл мен діл -----	32
<i>Әбділәшімұлы Д.</i> Ақбалық ханым туралы жазылған Ғаббас сұлтанның хаты -----	37
<i>Әбдуәлиұлы Б.</i> Рухани жаңғыру және діни таным сабақтастығы -----	41
<i>Жұбай О.</i> Қазақ тіліндегі дыбыстар тіркесімі және кірме сөздерді игерудегі ұстанымдар -----	45
<i>Рамазанова Ш., Айсултанова Қ., Саякова Б.</i> Қазақ тіліне басымдық берілуі керек! -----	54
<i>Иманқұлова С.</i> Қазақ тілінің виртуалды кеңістігін құру идеясы -----	57
<i>Әлімтаева Л., Төлеу Ж.</i> Қазақ тіліндегі «сән» ұғымы -----	59
<i>Ерхожина Ш.</i> Қазақстандағы ғылым мен білім беру тоғысындағы идеялар-----	69
<i>Әлімтаева Л., Қадыржанова Ж.</i> Эксплицитті, имплицитті мәннің коммуникативті және прагматикалық сипаты -----	72
<i>Аширова А.</i> Мемлекеттік тіліміз – ұлтымыздың күретамыры -----	77
<i>Өтемісова Г.</i> Көнерген аталымдарды жаңғырту – қазақ терминқорын молайтудың бір көзі -----	81
<i>Аитова Н.</i> Тілдегі модельдер және қазақы/түркілік сөзтаным -----	85